ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohalari va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

№5(5)
2026

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 330 sahifa,
22-may, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:
Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI
Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ
Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:
Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:
Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician
Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician
Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor
Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Shermuhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor
Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor
Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)
Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)
Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)
Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)
Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor
Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers "Yangi O'zbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor
Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)
Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor
Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor
Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service
Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor
Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)
Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor
Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics
Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor
Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region
Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences
Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:
Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:
• Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
• Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)
Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):
• Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
• Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№C-5669363** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA CONTENTS СОДЕРЖАНИЕ

MUNDARIJA

Matematika fanini o'qitishda kommunikativ va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar 10
Esonturdiyev Mamatqobil Nurmamatovich

Geografik axborot tizimlari (GAT) texnologiyalari asosida bo'lajak geografiya o'qituvchilarining innovatsion kompetentligini rivojlantirish metodikasi 13
Bahromova Muhayyo Imomqul qizi

Geografiya ta'limida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning nazariy-metodik asoslari 18
Tuyg'unov Murodjon Salimqul o'g'li

Biologiyani o'qitishda belgili-ramziy ko'rgazmalilik vositalaridan foydalanishning o'quvchilarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishdagi roli 22
Azimov I. T., Daminova F. A.

PISA 2025 doirasida raqamli ta'lim kompetensiyalarini baholashning innovatsion mexanizmlari 25
Doniyorov Muxiddin Normamatovich, Ishanov Almat Adilxanovich

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiiy savodxonligini oshirishda zamonaviy pedagogik vositalarni qo'llash 28
Abdunazarov Bobir Normurodovich

Raqamli ta'lim resurslari asosida kredit-modul tizimida talabalarning o'quv faoliyatini takomillashtirish 32
Jumayeva Ra'no To'ychi qizi

Oila va maktab integratsiyasining shaxs kamolotiga ta'siri 36
Rasulova Dildora Shuhratovna, Raxmatova Zulxumor Alimovna

Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlari va uning ijtimoiy ahamiyati 40
Sultanova Sahobar Ravshanbekovna

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tarbiyani shakllantirishda tabiiy fanning o'rni 43
G'afforova Zarnigor Abdumo'min qizi

Umumiy o'rta ta'limda o'qituvchi va ota-onalar ijtimoiy hamkorligini rivojlantirish 47
Xalikova Zaxro Mirshadmanovna, Xolbo'tayev Muzaffar Odilovich, Bozorova Xadicha Javlon qizi

Nutqida kechikish kuzatiladigan bolalarda nutqni qo'l va barmoq motorikasini rivojlantiruvchi o'yinlar orqali shakllantirish 51
Ne'matova Hilola Ikrom qizi, Ahmadova Fotima Adizovna

Taym menejment asosida bo'lajak o'qituvchilarda liderlik fazilatlarini rivojlantirish 55
Soliyeva Ruxsora Sharobiddin qizi

Sun'iy intellekt va NLP texnologiyalari asosida elektron ta'lim muhitida talabalarning mustaqil ta'lim kompetensiyalarini rivojlantirish 58
Otakishiyeva Gulshanoy Abdulaziz qizi

Pedagogik kvalimetriya asosida bo'lajak o'qituvchilarning diagnostik madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari 61
G'aniyeva Muattarxon Nodirbek qizi

Образовательные технологии с учётом восприятия цвета: психологические и методические аспекты 64
Имамова Хурият Эргаш кизи

Yosh erkin kurashchilarda chidamlilikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish 69
Ergashov Qaxramonjon Asqarovich

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mantiqiy masalalar yechishga o'rgatish usullari 76
G'iyosova Dilovar Orif qizi

Haykaltaroshlik fanining metodik qo'llanilishi 80
Qodirov Bobirjon Botirjonovich

Ijtimoiy xavf ostidagi bolalarni qo'llab-quvvatlashning jahon tajribasi va psixologik-pedagogik asoslari 85
Manzura Qosmuratova

Jahonda art-biznes klasterlarining ahamiyati va rivojlanish tuzilmasi 89
A. S. Umarov

Автоматизация решения сложных математических задач графическим методом для углублённого изучения математики в школе 92
Эргашев Серожиддин Султонмуродович, Маматов Исломбек Ильесович

Pedagogika darslarida raqamli va onlayn didaktik o'yinlardan foydalanish 97
Qodirova Feruzaxon Abdiyaminovna

Sun'iy intellekt va tanqidiy fikrlashning kognitiv-konseptual komponenti va uni rivojlantirish metodikasi 102
Sobirova Munavvarxon Qaxramonjon qizi

Media savodxonlik va axborot madaniyati fanida sun'iy intellekt savodxonligini rivojlantirishning pedagogik-metodik asoslari 106
Ermatov Sherzodbek Latipjonovich, Mirzayev Akramjon O'ktamjonovich

Adabiy ta'limda kompetensiyaviy yondashuv 111
To'ychiyeva Mahfuza Umarkulovna, Islomova Shalola Ismoil qizi

Comparative Study of Passive Constructions in English and Their Translation Into Uzbek 117
Elmirzayeva Maftuna Dusmurod qizi, Mustafoyeva Nigina Shuhrat qizi

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish orqali pedagogik mas'uliyatni shakllantirishning dolzarb muammolari 122
Botirova Odinaxon Abdumutalib qizi

Oliy ta'lim muassasalarida mustaqil ta'limni tashkil etishning pedagogik modeli va metodik asoslari 126
Haytbayeva S. R.

Imkoniyati cheklangan bolalarni psixologik qo'llab-quvvatlash orqali intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlari 131
Kadirova Nigora Saxibjanovna

Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarini dual ta'lim asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslari 134
Samiyeva Zuleyxa Uktamovna

Insonlar orasidagi munosabatlarda noverbal muloqotning kompanentlarining ko'rinishlari 139
Soliyev Farxodjon Sodikovich, Karimov Jahongirjon Murodjon o'g'li

Virtual texnologiyalar vositasida texnika fanlarini o'qitish mazmunini innovatsion rivojlantirish 145
Yuldasheva Dilorom Husniddin qizi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida suzish mashg'ulotlarini tashkil etish texnologiyasi 150
Toshpulatova Aziza Toyirovna

Harbiy xizmatchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari 155
Tursunov Shaxzod Ramazonovich, Mansurov Sardorbek Sirojiddin o'g'li

O'qituvchilar ruhiy salomatligini saqlashning amaliy strategiyalari 159
Begmatov Raximkul Olimovich

Ona tili darslarida analitik faoliyatni tashkil etish imkoniyatlari 164
Narziyeva Mastura Sunnatovna

Maktabgacha ta'limda Project-Based learning texnologiyasi asosida tarbiyalanuvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari 168
Kubayeva Mavluda, Po'latova Gullola Ravshan qizi

Talabalarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari 173
Qo'chqorov Nodir Bozorovich

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholash jarayonida foydalaniladigan texnologiyalar va vositalar 178
A'zamqulova Zilola Sunnat qizi

Raqamli ta'lim muhitida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning didaktik asoslari 183
Isaboyeva Dilyora Zokirjon qizi

Kimyo fanining tarixiy rivojlanishida metodologik yondashuvlar 187
Begamov Shaxzod To'lqin o'g'li

Sport bilan shug'ullanishda qo'l va oyoq motorikalarini rivojlantirish mezonlari 190
Imomov Asliddin Abdurazoqovich, Sattarov Qarshiboy Narqulovich

O'zbek va ingliz tillarida zamon kategoriyasining qiyosiy tahlili 194
Xudoyberdiyeva Dilfuza Alisher qizi

Hayot faoliyati xavfsizligi fani o'qituvchisining kasbiy kompetentligi va rejalashtirish faoliyati 198
Maxmudov Baxtiyor Xayrullayevich

Dizartriyali bolalarda motorikani rivojlantirish – nutqni rivojlantirishning asosiy omili 202
Mamatova Muzayyana Batirovna

Expression of Lexical Economy in English and Uzbek Through Stylistic Means 205
Omonov Baxtiyor Uktamovich

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy qobiliyatni shakllantirish 208
Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Xamzayeva Sunbula Jasurovna

Xushmuomalalik strategiyalarining ijtimoiy vazifalari 212
Alieva Navruza Xabibullayevna, Azizova Sanobarxon Valijon qizi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida shaxslilik sifatlarining kasbiy rivojlanishdagi psixologik ahamiyati 216
Dusmetova Maksuda Matnazarovna

Maktabgacha ta'lim jarayonida bo'lajak tarbiyachilarning illustrativ yondashuv asosida kreativ va variativ faoliyat olib borish usullari va yo'llari 221
Egamberdiyeva Madina Sharif qizi

Pragmatic Functions in Neurolinguistic Communication 224
Fayziyeva Parvina

Sahro gavhari: ruslar istilosigacha bo'lgan davrda Xiva me'morchiligi tarixi 227
Islomjon Xoljigitovich Mirzakulov

Moslashuvning psixologik mexanizmlari: ta'lim muhiti sharoitida shaxsning adaptatsiyasi 235
Jaynarova Sayyora Isoqul qizi, Nuraliyeva Nasiba

Onalik psixologiyasi va o'rganishning nazariy jihatlari 238
Kasimova Xulkar Atabayevna

Spheres of Language Use 243
Kumakbayeva Gulbanu Kuntuarovna

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarida kreativ tafakkurni rivojlantirishda nostandart topshiriqlar metodikasi 246
Muxammadiyeva Dinora Tursunpulatovna

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari va didaktik tamoyillari 251
N. Jurayev

Dunyo bolalari huquqlarini himoya qilish: global muammolar, tizimli kamchiliklar va tanqidiy tahlil 255
Nargiza Ergasheva

Talabalarning dasturlashga oid agoritmik fikrlashini rivojlantirish orqali innovatsion faoliyatga tayyorlash usuli 259
Orziqulova Barchinoy Ixtiyor qizi

Talabalarda o'z-o'zini boshqarish qobiliyatining tuzilmasi va psixologik komponentlari (motivatsion, kognitiv, irodaviy, emotsional-regulyativ komponentlar) 264
Otabekova Nargiza Avazbek qizi

O'zbek va ingliz tillaridagi metaforalarda til va madaniyat uyg'unligi 269
Rasulova Munojat Akmaljonovna

Limitlar nazariyasini kompyuter imitatsion modellar vositasida o'qitish metodikasi 273
Safarov Abbos Abdurasul o'g'li

Ijtimoiy hamkorlik – barkamol avlodni tarbiyalash poydevori 278
Sharipova Gulruxsor Nurkabilovna

Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ kompetensiyani shakllantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlari va uning ijtimoiy ahamiyati 282
Sultanova Sahobar Ravshanbekovna

Badiiy gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish 285
Tuxtayeva Azizabonu Abdurasulovna

Matematika fanini oʻzlashtirishda boshlangʻich sinf oʻquvchilarining semiotik yondashuvini shakllantirish ... 289
Xayrullayev Ismatulla Nurullayevich

Pedagogik qadriyatlar asosida oʻquvchilarni tarbiyalash mexanizmlarini takomillashtirish 293
Xoliqova Inobatxon Boʻri qizi

Umumta'lim maktabida elektron axborot-ta'lim resurslari 296
Xolmurodov Shuxrat Okboyevich, Norqobilov Hakimbek Nuriddin oʻgʻli

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning kreativligini shakllantirishda innovatsion muhit 300
Xonnazarova Gulasal Yusuf qizi

Ta'lim tizimida sinf rahbari faoliyatining joriy etilishining tarixiy asoslari va zamonaviy koʻrinishlari 303
Xusenova Sadoqat Botirovna

Искусственный интеллект в методике преподавания русского языка: адаптивная обратная связь и развитие коммуникативной компетенции 308
Джалилова Феруза Намазовна

Образовательные технологии с учётом восприятия цвета: психологические и методические аспекты 312
Имамова Хурият Эргаш кизи

Межкультурный диалог как инструмент воспитания гармоничной личности в школе 317
Махмудхожаев Ориф Бахтиёрович

Психологические факторы успешности профессионального обучения студентов 319
Рахимходжаева В. С.

Специфика восприятия окружающего мира в лирике Афанасия Фета 325
Татьяна Викторовна Половинкина

DIZARTRIYALI BOLALARDA MOTORIKANI RIVOJLANTIRISH – NUTQNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY OMILI

Mamatova Muzayyana Batirovna
Nizomiy nomidagi O'MPU Logopediya kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Dizartriyali bolalarda harakat sohasining rivojlanishidagi o'ziga xos xususiyatlar, kinetik va kinestetik praksisning shakllanishi, bolalardagi diskoordinatsiya holatlari, nozik qo'l harakatlarini bajarishdagi noaniqliklar, harakatlar ketma-ketligining buzilishi hamda murakkab harakatlar koordinatsiyasining yetarli darajada rivojlanmaganligi yoritilgan. Shuningdek, motorikani rivojlantirishning nutq faoliyatini shakllantirishdagi ahamiyati va korreksion-logopedik ishlar jarayonidagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: dizartriya, kinetik praksis, kinestetik praksis, dispraksiya, nutq nuqsoni, koordinatsiya, anartriya, mayda qo'l motorikasi, korreksiya.

Abstract: Specific features of motor development in children with dysarthria are examined, including the formation of kinetic and kinesthetic praxis, manifestations of discoordination, inaccuracy in performing fine hand movements, disturbances in movement sequencing, and insufficient coordination of complex motor activities. Particular attention is also given to the role of motor development in speech formation and its significance in corrective speech therapy practice.

Key words: dysarthria, kinetic praxis, kinesthetic praxis, dyspraxia, speech impairment, coordination, anarthria, fine motor skills, correction.

Аннотация: Рассматриваются специфические особенности развития двигательной сферы у детей с дизартрией, особенности формирования кинетического и кинестетического праксиса, проявления дискоординации, неточность выполнения тонких движений рук, нарушение последовательности движений и недостаточная координация сложных двигательных действий. Также анализируется значение развития моторики в формировании речевой деятельности и её роль в коррекционно-логопедической работе.

Ключевые слова: дизартрия, кинетический праксис, кинестетический праксис, диспраксия, нарушение речи, координация, анартрия, мелкая моторика, коррекция.

KIRISH

Shaxsning mukammal yetishuvida nutq alohida ahamiyat kasb etadi. To'g'ri nutq bolaning har tomonlama rivojlanishining muhim sharti hisoblanadi. Bolaning nutqi qanchalik to'g'ri va lug'ati boy bo'lsa, unga o'z fikrlarini bayon qilish shunchalik oson bo'ladi, atrof-olamni idrok etish uchun imkoniyat kengayadi, kattalar va o'z tengdoshlari bilan bo'lgan munosabati to'liq va mazmunli bo'ladi, uning psixik rivojlanishi ham faol ravishda amalga oshadi.

Inson rivojlanishining asosiy omillaridan biri nutq shakllanishidir. Bolaning birinchi hayot kunlaridan boshlab uning nutqini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Uning rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqqan holda asta-sekinlik bilan vazifalarni osondan qiyiniga qarab bera boshlash lozim. Ammo sotsializatsiyaning ahamiyatli omili sifatida bolani savodli tarbiyalash va uning nutqini shakllantirish uchun rivojlanish jarayonidagi muhim vaziyatlarni to'g'ri tushuna olish lozim. Asosan, bola nutqidagi muammolarni iloji boricha ertaroq aniqlash maqsadga muvofiqdir.

Nutq – fikr bayon qilish vositasi bo'lib, og'zaki va yozma shaklda ifodalanadi. Tafakkur nutq yordamida ro'y berib, shu tufayli kishilar bir-birlari bilan aloqa bog'laydilar. Og'zaki nutq pauza, urg'u, intonatsiya va tovushlar orqali tinglovchiga yetib boradi. Nutq nafaqat aloqa vositasi, balki tafakkur rivojlanishi va yangi bilimlarni egallash usuli hamdir. Biroq bola onadan tayyor nutqni egallagan holda tug'ilmaydi, aksincha, nutq uning ijtimoiy hayoti davomida shakllanadi.

Shuningdek, nutqni rivojlantirish va nutq buzilishlarini erta tashxis qilish ota-ona, tarbiyachi hamda logopedning vazifasi hisoblanadi. Bola nutqining to‘g‘ri rivojlanishini tashkil qilish uchun uning rivojlanish me’yori, ya’ni darajasini bilish bilan bir qatorda, bola nutqining to‘liq rivojlanmasligining sabablarini ham aniq bilish muhimdir. Buning sabablari nafaqat og‘ir buzilishlar, balki muloqotdagi yetishmovchiliklar, mayda qo‘l motorikasining to‘liq rivojlanmaganligi va boshqa omillar ham bo‘lishi mumkin.

Dizartriya markaziy xarakterdagi organik nutq buzilishi hisoblanadi [1]. Dizartriyada nutq a’zolarining (yumshoq tanglay, til, lablar) kam harakatlanishi natijasida nutq tovushlari artikulyatsiyasi qiyinlashadi. Shu bilan birgalikda, ovoz va nafas buzilishlari hamda nutqning sur’ati, ritmi va ifodaliligida o‘zgarishlar kuzatiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Dizartriyaning nutqiy va nutqiy bo‘lmagan nuqsonlari xarakteri haqidagi fikrlar M.B. Eydinova va Pravdina–Vinarskaya, O.V. Pravdina, R.I. Martinova, P.A. Belova–David, E.Ya. Sizova, E.K. Makarova, Ye.F. Sobotovich, I.I. Panchenko, G.V. Guroves va S.I. Maevskaya, Ye.M. Mastyukova, M.V. Ippolitova, L.V. Lopatina, N.V. Serebryakova, I.B. Karelina, V.A. Kiseleva, O.A. Tokareva hamda L.V. Melexova kabi olimlarning ilmiy ishlanmalarida o‘z aksini topgan [3].

Ammo ko‘pchilik mutaxassislar dizartriyani tasniflashda jarohatlanish o‘chog‘ini hisobga olish tamoyiliga amal qilib, dizartriyani quyidagi turlarga ajratadilar: bulbar, psevdobulbar, qobiqli dizartriya, qobiq osti va miyachali dizartriya. Dizartriyani ko‘pgina olimlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri bolalar serebral falaji bilan bog‘lashadi [3].

Bolalarda dizartriyaning yengil va og‘ir darajalari farqlanadi. Shuningdek, dizartriyaning bolalar nutqining atrofdagilarga tushunarlilik darajasi bo‘yicha klassifikatsiyasi ham mavjud [4]:

1. Tovushlardagi nuqsonlar faqatgina tekshiruv davomida mutaxassislargagina seziladi;
2. Talaffuzdagi nuqsonlar barchaga sezilarli, lekin bolaning nutqi atrofdagilar uchun tushunarli;
3. Bolaning nutqi faqatgina yaqinlariga va qisman atrofdagilarga tushunarli;
4. Nutq hattoki yaqinlariga ham tushunarsiz.

Bugungi kunda maxsus maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalanayotgan bolalarning kattagina qismini dizartriyali bolalar tashkil etadi. Ma’lumki, bu toifa bolalar bilan korreksion logopedik ishlarni tashkil etishda o‘zbek tili xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan maxsus dasturlar, metodikalar va adabiyotlarning mavjud emasligi muammoning dolzarbligini belgilaydi [2].

Dizartriya MNS jarohatlanishi oqibatida yuzaga keladigan artikulyatsiya buzilishlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan nutq buzilishi hisoblanadi (miyaning mikro-organik jarohatlanishi). Bu nuqsonga tovushlar talaffuzining buzilishi, nutqning tembri, tempi, ritmi hamda prosodikaning buzilishi xos bo‘ladi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda 4–6 yoshgacha bo‘lgan bolalarning 40 % ida turli darajadagi nutq nuqsonlari kuzatilsa, ulardan 10 % ini yengil darajadagi dizartriya tashkil etadi. Bu nuqson odatda kechroq, ya’ni 5–6 yoshlarda aniqlanadi. Bu nuqsonning kech aniqlanishiga sabab uning yaqqol ko‘zga tashlanmasligidir [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda ma’lumotlar dizartriyali bolalarning nutq va motorika rivojlanishiga oid ilmiy adabiyotlar, logopedik kuzatuv materiallari, pedagogik manbalar hamda amaliy tadqiqotlar natijalarini o‘rganish orqali yig‘ildi. Shuningdek, bolalarning umumiy, mayda va artikulyatsion motorikasi bilan bog‘liq xususiyatlarni aniqlash uchun kuzatish usuli va mavjud diagnostik ma’lumotlardan foydalanildi. Olingan ma’lumotlar qiyosiy va tavsifiy tahlil usullari asosida qayta ishlanib, dizartriyali bolalarda motorika rivojlanishining nutq shakllanishiga ta’siri o‘rganildi. Tahlil jarayonida motorik ko‘nikmalardagi o‘ziga xos jihatlar, nutqiy buzilishlar bilan bog‘liqligi hamda korreksion-logopedik ishlarning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tizimli ravishda tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Dizartriyali bolalarga xos xususiyatlardan biri motorikaning yaxshi rivojlanmaganligidir. Bu toifa bolalarda umumiy, mayda va artikulyatsion motorikaning buzilganligini ko‘rish mumkin. Bolalar o‘z-o‘ziga xizmat qilishga qiynalishadi: botinka iplarini bog‘lay olishmaydi, tugmalarini qaday olishmaydi, qalam va qoshiqni to‘g‘ri ushlay olishmaydi. Bolalar fazoda mo‘ljal olishga qiynalishadi, bir oyoqda tura olmaydi, sakray olmaydi, to‘sinlarda muvozanat saqlab yura olmaydi. Artikulyatsiya mashqlarini bajara olishmaydi. Bir harakatdan ikkinchisiga o‘tishda qiynalishadi [5]. Mimikalarni to‘liq va yorqin ifodalay olishmaydi. Bularning hammasi bu toifa bolalarda nutq buzilishlariga sabab bo‘ladi [5].

MAKTAB TA'LIMI SCHOOL EDUCATION ШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Tovushlar talaffuzidagi nuqsonlar odatda bir guruhga mansub boʻladi. Tabiiyki, barcha til oldi tovushlari buzilgan boʻladi (R, L, J, Sh, Ch, D, T), chunki ularning artikulyatsiyasi tilning murakkab va yuqori koordinatsiyalashgan harakatlarini talab etadi. Bu tovushlar koʻpincha sirgʻaluvchilar bilan almashtiriladi. Ammo koʻpincha sirgʻaluvchilar ham tisharo talaffuz qilinishi kuzatiladi [1].

L.V. Lopatina tomonidan olib borilgan tadqiqotlar dizartriyali bolalarda yuz muskullari innervatsiyasining buzilishlarini aniqlagan: burun-lab burmalarining silliqligi, lablarning assimetriyasi, koʻzni yumish va qoshlarni koʻtarishdagi qiyinchiliklar kuzatilgan. Shu bilan birga, ular bir harakatdan boshqasiga oʻtishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Lablar va til harakatlarining hajmi qisqargan, lab harakatlari toʻliq bajarilmaydi, lablarni choʻchaytirishda qiynalishadi. Til uchun mashqlarni bajarishda tilning ayrim muskullarining boʻshligi, harakatlarning noaniqligi, tilni yoyishda, tilni tepaga koʻtarish va ushlab turishda qiyinchiliklar, til uchining titrashi, ayrim bolalarda vazifa takrorlanganda harakatlar sur'atining susayishi kuzatiladi [5].

Dizartriyada tilga alohida e'tibor qaratiladi. Koʻp hollarda til qalin, salmoqli boʻlib, tortilganda tilning orqa qismi qattiqlashadi va gʻumbakka yigʻiladi. Shu tufayli koʻp tovushlarning talaffuzi bolaga qiyin kechadi [1]. Dizartriyada odatda tilning uchi yaqqol koʻzga tashlanmaydi, ya'ni uning uchi qayerda ekanligini aniqlab boʻlmaydi. Koʻpincha til muskullarining paretik tabiati tufayli bola uni koʻtara olmaydi, yuqori labini yalab, til uchini yuqori tishlarga koʻtara olmaydi.

Koʻpchilik bolalarda deviatsiya, ya'ni tilning falajlangan muskullar tomonga osilib qolishi kuzatiladi [3].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarning barchasi dizartriya bilan aziyat chekayotgan bolalar bilan korreksion logopedik ishlarda motorikani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi. Yana shuni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik lozimki, tadqiqotchi olimlarning izlanishlari va amaliyotchi logopedlarning ish tajribalari yengil dizartriyali bolalarda tovushlar talaffuzidagi nuqsonlarni bartaraf etishga muskullar tonusining oʻziga xosligi sabab 3 oydan–7 oygacha, ba'zan 1 yilgacha vaqt ketishi mumkinligini koʻrsatadi. Ba'zan eng oson tovushlarni avtomatlashtirish uchun ham ancha vaqt talab qilinadi [6].

Bu vaqtda ota-onalar uchun logopedik mashgʻulotlar kerakli natijani bermayotgandek tuyulishi mumkin. Ammo bunday emas. Qoʻl motorikasini rivojlantirishda barmoqlar mashqi, Su-djok terapiya, qum terapiyasi, art-terapiya va barmoqlar teatridan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ushbu ish usullaridan mashgʻulotlarda almashlab foydalanish bolalarni zeriktirmaydi va barmoqlarning yaxshi rivojlanishiga sabab boʻladi.

Artikulyatsion motorikani rivojlantirishda ham an'anaviy artikulyatsion mashqlardan tashqari turli xil oʻyinli mashqlardan foydalanish mumkin. Masalan, "Oyna" oʻyini orqali oynada turli xil mimikalarni va berilgan rasmga mos kayfiyatlarni ifodalash mumkin. "Shirin qalamchalar" oʻyinida esa qalamchalar koʻrinishidagi pechenelar yordamida til va lab muskullarini mashq qildirish mumkin. Mashqlar tugaganidan keyin bolalarni shirin qalamchalar bilan mehmon qilish tavsiya etiladi.

Bu kabi motorikani rivojlantiruvchi mashqlar va oʻyinlarni koʻplab keltirish mumkin. Bundan tashqari, logoped oʻzining fantaziyasi, ijodkorligi va bolalarning oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mualliflik oʻyinlari, mashqlari va topshiriqlarini ham ishlab chiqishi mumkin. Eng asosiysi, dizartriyali bolalarda motorikani rivojlantirish ulardagi nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishga katta yordam berishini yoddan chiqarmaslik lozim. Oʻz vaqtida toʻgʻri tashkil etilgan logopedik mashgʻulotlar va topshiriqlar dizartriyali bolalar motorikasini rivojlantirish bilan bir vaqtda nutqini ham samarali rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Аюпова М.Ю. "Логопедия" дарслиги. – Тошкент, 2007 й.
2. Архипова Е. Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стертой дизартрии у детей / Е. Ф. Архипова. – М.: АСТ, Астрел, 2008.
3. Винарская Е. Н. Дизартрия. – М.: АСТ, Астрел, 2009.
4. Киселева В. А. Диагностика и коррекция стертой формы дизартрии: пособие для логопедов. – М.: Школьная пресса, 2007.
5. Архипова Е. Ф. Стертая дизартрия у детей. – М.: АСТ, Астрел, 2007.
6. Колцова М. М. Двигательная активность и развитие функции мозга ребенка // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / Под ред. М. М. Алексеевой, В. И. Яшиной. – М., 1999. – С. 17.

13.00.00	Pedagogika fanlari
13.00.01	Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi
13.00.02	Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo‘yicha)
13.00.03	Maxsus pedagogika
13.00.04	Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi
13.00.05	Kasb-hunar ta’limi nazariyasi va metodikasi
13.00.06	Elektron ta’lim nazariyasi va metodikasi (ta’lim sohalari va bosqichlari bo‘yicha)
13.00.07	Ta’limda menejment
13.00.08	Maktabgacha ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
13.00.09	Ijtimoiy pedagogika
07.00.00	Tarix fanlari
19.00.00	Psixologiya fanlari
01.00.00	Fizika-matematika fanlari
02.00.00	Kimyo fanlari
03.00.00	Biologiya fanlari
09.00.00	Falsafa fanlari
10.00.00	Filologiya fanlari
11.00.00	Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI

Mas’ul muharrir: Ramzidin Ashurov
Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov
Musahhih: Alibek Zokirov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №5(5)

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali 26.09.2023-yildan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C–5669363 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.